

Rasa Barkauskienė.

Mentalizacija ir probleminis elgesys paauglystėje: teorinė, praktinė ir empirinė perspektyvos.

Mentalization and problem behavior in adolescence: theoretical, practical, and empirical perspectives

rasa.barkauskiene@fsf.vu.lt Vilniaus universitetas

Mentalizacija – tai individo gebėjimas suvokti, pripažinti ir turėti nuoseklią ir suprantamą savo ir kitų psichinių būsenų sampratą, suprasti savo ir kitų vidinį pasaulį ir tuo remiantis aiškinti elgesio priežastis. Gebėjimas mentalizuoti, kurio formavimuisi svarbios ankstyvosios saugumo patirtys ir tėvų reflektyvumas, laikomas viena pagrindinių charakteristikų, gerinančių frustracijų įveiką ir savireguliaciją ir užtikrinančių savęs kaip veiksmų autoriaus patyrimą. Kita vertus, mentalizacija gali būti ir paauglio funkcionavimą sunkinančiu veiksniu, ypač tuomet, kai paaugliai turi netinkamos socialinės ir trauminės patirties savo raidoje. Tad mentalizacijos gebėjimai tampa svarbiu fokusu ir vienu centrinių konstruktyvų siekiant suprasti įvairius funkcionavimo paauglystėje aspektus. Šis simpoziumas skirtas aptarti mentalizacijos funkcijas paauglių elgesio sunkumų kontekste. Pranešimuose į mentalizacijos ir elgesio sunkumų sąveiką žvelgiama (1) analizuojant paauglių, kuriems skirtos minimalios priežiūros priemonės, grupę jų psichosocialinio funkcionavimo, raidos trajektorijos aspektais bei (2) pateikiant populiacijos grupės paauglių empirinio tyrimo duomenis. Simpoziumo pranešimai parengti vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą (sutarties Nr. GER-004/2017).

Rasa Barkauskienė.

Paaugliai, kuriems skirtos minimalios priežiūros priemonės: kas jie? Raidos psichopatologijos požiūris.

Adolescents assigned to Minimal Care Means: Who are they? Developmental psychopathology approach

rasa.barkauskiene@fsf.vu.lt Vilniaus universitetas

Lietuvoje paaugliai, kuriems skirtos minimalios priežiūros priemonės (MPP), yra itin mažai pažinti: stokojama platesnių ir patikimų mokslinių duomenų apie jų psichosocialinio funkcionavimo profilį, nėra aišku, kokie specifiniai sunkumai slypi už dažniausiai teisiniu požiūriu vertinamo jų delinkventaus (taisykles ir visuomenės normas pažeidžiančio) elgesio. Atliktos negausios analizės Lietuvoje rodo, kad paaugliai, kuriems skiriamos MPP, gali būti labai įvairūs psichikos sveikatos problemų, patirčių ugdymosi ir socialinėje aplinkoje aspektais. Jų psichosocialinio funkcionavimo profilio pažinimas būtų svarbi diferencijuotos pagalbos jiems prielaida. Dar daugiau, praktika Lietuvoje rodo, kad didžioji dalis šios grupės paauglių yra iš socialinės rizikos šeimų arba globos namų, kas implikuoja įvairias traumines ir sutrikdyto prieraišumo saugumo patirtis raidoje. Kitų šalių empiriniai tyrimai rodo, kad nuo 70 iki 90% paauglių, kurie patenka į justicijos sistemą, turi įvairaus pobūdžio trauminę patirtį, o nuo 32 iki 52% jų potrauminio streso simptomatika atitinka klinikinį sutrikimo lygmenį. Nors ryšys tarp traumos ir delinkventaus elgesio yra gerai įrodytas, tačiau mažiau aišku, kokie mechanizmai atsakingi už šį ryšį: kitaip tariant,

kokiomis aplinkybėmis ir kokių procesų dėka trauminis stresas transformuojamas į asocialų elgesį? Šalia keleto hipotezių ieškant šio atsakymo bus apžvelgtas mentalizacijos kaip raidos aspekto ir veiksnio specifiškumas sąsajoje tarp traumos ir delinkventaus elgesio. Šio pranešimo tikslas yra apžvelgiant raidos psichopatologijos empirinius tyrimus ir teorinius požiūrius į delinkventaus elgesio ir trauminio patyrimo sąveikos mechanizmus paauglystėje nužymėti pagrindinius kontūrus, leidžiančius pagrįsti paauglių, kuriems skiriamos MPP, psichosocialinio funkcionavimo ir mentalizacijos, kaip jo veiksnio, empirinį tyrimą Lietuvoje. Tyrimą finansuoja Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. GER-004/2017).

Asta Adler,¹Danguolė Čekuolienė,²Rasa Barkauskienė.³

Mentalizacija ir agresija: smurtavimo paauglystėje samprata raidos perspektyvoje.

Mentalization and aggression: Developmental perspective in understanding of violence in adolescence

astazb@gmail.com¹, danguole.cekuoliene@fsf.vu.lt², rasa.barkauskiene@fsf.vu.lt³
Vilniaus universitetas

Žmonės gimsta su potencialu būti agresyviais ir smurtauti, t. y., naudoti fizinę jėgą ir energiją prieš kitus. Tam tikroje aplinkoje smurtas yra reikalingas, kaip antai, siekiant išgyventi, tačiau kartais tai tampa visiškai neadaptyvu, nes nutraukia prasmingą bendradarbiavimą. Taigi agresija yra potencialiai reikalinga, bet mes turime galėti suvaldyti šiuos impulsus, savireguliuotis. Tai ypač aktualu tampa paauglystėje, kuomet jaunuoliai aktyviai siekia savo autonomijos, įsitraukia į įvairias grupes bei kartais agresyviai įtvirtina savo tapatumą. Būtent šiuo laikotarpiu, anot Fonagy (2003), ypač reikalingas išvystytas mentalizacijos gebėjimas, leidžiantis suvokti savo ir kitų elgesį psichinių būsenų kontekste. Būtent šis gebėjimas užtikrina, jog aplinkiniai yra suvokiami kaip subjektai turintys savo jausmus ir išgyvenimus, o toks supratimas stabdo agresijos išveikas – smurtą. Empirinės studijos (Bjorkvist, Lagerspetz, & Kaukianen, 1992; Cote et al., 2007) atskleidžia, kad normalioje raidoje ankstyvosios vaikystės fizinės agresijos apraiškos su amžiumi mažėja, tačiau raidos linija tų, kurie išlieka agresyvūs ir tampa smurtaujantys, pažymėta tuo, kad jų tėvai turėjo auklėjimo strategiją, kuriai būdinga mažiau pozityvių interakcijų, priešiškas, neefektyvus auklėjimas ir didesnė šeimos disfunkcija. Taigi šiame agresijos „sutramdymo“, reguliacijos ir socializacijos procese svarbią vietą atlieka prierašumas bei trauminė patirtis. Tokia skausminga ankstyvoji patirtis veda prie neadekvataus tarpasmeninių santykių supratimo dėl socialinio pažinimo stokos ir riboto elgesio lankstumo atsižvelgiant į aplinkos reikalavimus. Pranešime bus aptariama mentalizacijos samprata, pateikiamas teorinis požiūris į jos sąsają su elgesio išveikomis paauglystėje bei šiais aspektais analizuojamas praktinis atvejis, siekiant iliustruoti galimas agresijos bei smurto paauglystėje sąsajas su prierašumo ypatumais, traumine patirtimi raidoje bei mentalizacijos galimybėmis. Tyrimą finansuoja Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. GER-004/2017).

Lina Gervinskaitė-Paulaitienė, Rasa Barkauskienė.

Mentalizacijos ir eksternalaus elgesio sunkumų sąsajos ankstyvoje paauglystėje.

Relationships between mentalization and external behavior difficulties in young adolescents

*lina.gervinskaite@fsf.vu.lt, Vilniaus universitetas

Dėl paauglystėje vykstančių emocinių ir kognityvinių pokyčių mentalizacija įsitvirtina kaip kompleksinis gebėjimas, apimantis vidinių būsenų atpažinimą, emocijų supratimą, gebėjimą, remiantis vidinėmis būsenomis, reflektuoti save ir kitą artimuose santykiuose bei socialinėse situacijose. Gera mentalizacija gali būti viena svarbių sėkmingo funkcionavimo sąlygų, o prasta – sietis su paauglių elgesio sunkumais. Esami tyrimai pateikia duomenų apie atskirus mentalizacijos aspektų ir elgesio sunkumų ryšius vaikystėje (Sharp, 2008), vėlesnėje paauglystėje (Taubner & Curth, 2013; Gervinskaitė-Paulaitienė ir Barkauskienė, 2014). Tačiau nėra aišku, kokia elgesio sunkumų ir mentalizacijos sąveika ankstyvoje paauglystėje, kuomet galimi dėl brendimo vykstantys, bet dar neįsitvirtinę, mentalizacijos pokyčiai. Šio tyrimo tikslas atskleisti skirtingų mentalizacijos aspektų ir elgesio sunkumų sąsajas ankstyvoje paauglystėje. Tyrime dalyvavo 11 – 14 metų paaugliai (48,2 % vaikinių) iš skirtingų mokyklų. Mentalizacijos aspektams vertinti naudota Reflektyviosios funkcijos klausimynas jaunuoliams (Sharp et al., 2009), Emocinio supratingumo lygių skalė vaikams (Bajgar et al., 2005), Situacinės istorijos (Gervinskaitė-Paulaitienė ir Barkauskienė, 2015), Vidinių būsenų atpažinimo iš akių testas (Baron-Cohen et al., 2001). Elgesio sunkumai įvertinti 11–18 metų jaunuolio savęs vertinimo lapu (Achenbach & Rescorla, 2001). Tyrimo rezultatai rodo, kad elgesio sunkumai susiję su žemesniu visų vertintų mentalizacijos aspektų lygiu. Opoziciskumą vertinant dimensiškai, atsiskleidžia skirtingos sąsajos su mentalizacija: aukštesnis opoziciskumo lygis susijęs su prastesniu gebėjimu reflektuoti save ir kitą santykiuose, tačiau ir su geresniu kito emocijų supratimu ir motyvų bei emocijų identifikavimu aiškinant elgesio priežastis. Lyginant elgesio sunkumų rizikos neturinčius ir turinčius paauglius, rezultatai rodo, kad pastarieji prasčiau reflektuoja save ir kitą santykiuose ir pasižymi prastesniu emocijų supratimu. Tarpgrupinis palyginimas taip pat atskleidė, kad paaugliai, turintys opozicinio neklusnumo riziką prasčiau nei jos neturintys nurodė galimas kitų žmonių mintis, aiškindami jų elgesį. Rezultatai parodo, kad ankstyvoje paauglystėje eksternalaus elgesio sunkumai yra susiję su įvairiais mentalizacijos aspektais, tačiau išryškėja ir diferencijuota elgesio sunkumų ir opozicinio neklusnumo sąveikos su mentalizacija struktūra. Tyrimą finansuoja Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. GER-004/2017).